

כוחה של קללה

רגע לפני סיום מונה חומש ויקרא את הברכות שיבואו על העם אם ישמור אמונים לבריתו עם אלוהים - ואת הקללות שינחתו עליו אם לא יעשה כן. העיקרון הכללי ברור. בימי המקרא, גורל העם שיקף את התנהגותו. אם אנשים התנהגו כיאוות, האומה שגשגה. אם הרעו לעשות, סופם שבאה עליהם רעה. הנביאים הרבו לדבר על כך. כדברי מרטין לותר קינג, "קשת היקום המוסרי ארוכה, אך היא נוטה אל עבר הצדק".¹ הטוב נענה בטוב והרע ברע - גם אם לא מיד.

פרשת בחוקותיי מציגה את המשוואה במלוא חריפותה: אם תעשו את דבר ה' הגשם ירד בעיתו, הארץ תניב את יכולה והעצים יישאו פירות, וישורר שלום. אך היפוכו של דבר יקרה אם לא תשמרו את דבר ה' - ופירוט הקללות ארוך כמעט פי שלושה מפירוט הברכות, ודרמטי בתיאוריו הרבה יותר:

וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֹהִים... אֶף אֲנִי אֶעֱשֶׂה זֹאת לָכֵם, וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בְּהִלָּה אֶת הַשְּׁחָפֹת וְאֶת הַקְּדַחַת מְכַלּוֹת עֵינַיִם וּמְדִיבַת נֶפֶשׁ וְזִרְעֹתָם לָרִיק וְזִרְעֹכֶם וְאֶקְלְהוּ אִיבֵיכֶם... וְשִׁבְרַתִּי אֶת גְּאוֹן עֲזָכֶם וְנָתַתִּי אֶת שְׂמִיכֶם בְּפִרְזֹל וְאֶת אֲרָצְכֶם פְּנַחְשָׁה... וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת חֵיט הַשָּׂדֶה וְשִׁפְלָה אֶתְכֶם וְהִכְרִיתִיהָ אֶת בְּהֵמַתְכֶם

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

וְהַמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנִשְׁמוּ דְרָכֵיכֶם... וְהִשְׁמַתִּי אֶת אֶרֶץ וְשָׂמְמוּ עָלֶיהָ אִיבֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ... וְהִנְשָׂאֲרִים בָּכֶם וְהִבְאֵתִי מִרְדֵּךְ בְּלִבְכֶם בְּאַרְצַת אִיבֵיהֶם וְרִדְף אֶתְכֶם קוֹל עֲלֵה נְדָף וְנָסוּ מִנֶּסֶת חָרֵב וְנִפְלוּ וְאִין רִדְף. וְכִשְׁלוּ אִישׁ בְּאַחֵיו כַּמִּפְנֵי חָרֵב וְרִדְף אִין וְלֹא תִהְיֶה לָכֶם תְּקוּמָה לִפְנֵי אִיבֵיכֶם (ויקרא כו, יד-לו).

זו שירה השוטפת פרא. התמונות חדות וחיות. הפסוקים פועמים כתוף, צוברים עוד אימה ועוד מורא וגורפים אותם בתאוצה גוברת אל שערי האבדון. את האפקט מעצימות מכות הפטיש החוזרות: וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ לִי... וְאִם עַד אֲלֹהֵי לֹא תִשְׁמְעוּ לִי... וְאִם בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְהִלַּכְתֶּם עִמִּי בְּקָרִי...". המילה "קרי", מילת מפתח בפרשייה כולה, חוזרת שבע פעמים. היא אינה מופיעה בשום מקום אחר במקרא כולו. פשרה אינו ידוע בוודאות. היא עשויה לציין מרדנות, סרבנות, אדישות, קשי עורף, סרבנות או הינתנות בידי הגורל. אבל העיקרון היסודי ברור. אם תלכו עמי בקרי, אומר ה', אשיב לכם מידה כנגד מידה, אלך גם אני עמכם בקרי, ואתם תחוו חורבן.

מנהג עתיק בבתי הכנסת הוא שבשבתות בחוקותיי וכי תבוא, כשמגיעים בקריאת התורה לאחת משתי התוכחות, כלומר רצפי הקללות, זו שכאן ומקבילתה שבספר דברים פרק כח, קוראים את פסוקי הקללות בקול חלש. כך מותש במשהו כוחם המהלך אימים כשהם נקראים בקול רם. ועדיין, הם מבעיתים דיים. בשתי פרשיות הברכה-והקללה, הקללות רבות מן הברכות וציוריות מהן.

הדבר סותר לכאורה עיקרון יסודי ביהדות: שנדיבותו של ה' לנאמנים לו עולה בהרבה על העונש שהוא משית על המפירים אמון זה. "ה', ה', אל רחום וחנון, ארך אפים ורב חסד ואמת, נצר חסד

לְאֵלִים, נִשָּׂא עֹן וְפִשַׁע וְחַטָּאָה וְנִקְהָ לֹא יִנְקָה, פִּקְדוֹן עֲוֹן אָבוֹת עַל בְּנֵים וְעַל בְּנֵי בְנֵים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רַבְעִים", מונה משה את מידות ה' (שמות לד ו-ז). רש"י עושה את החשבון: "נמצאת מידה טובה מרובה על מידת פורענות אחת לחמש מאות, שבימדה טובה הוא אומר 'נוצר חסד לאלפים'", כלומר לאלפיים דורות לפחות, ואילו העוון נפקד לכל היותר "על רבעים", על דור רביעי. אך בכל מקרה, גם מ"ג המידות עצמן, הקרויות גם י"ג מידות הרחמים, ברור כי אהבתו וסליחתו של ה' חזקות ממידת הדין והעונש שלו. כיצד זה, אם כן, שהקללות בפרשיות התוכחה ארוכות וחזקות בהרבה מהברכות?

התשובה היא שה' אוהב וסולח - אבל בתנאי שכאשר אנחנו חוטאים או מכירים בחטא, מביעים חרטה, מתפייסים עם האנשים שפגענו בהם, וחוזרים בתשובה. זה עניינה של המידה 'וְנִקְהָ לֹא יִנְקָה'. ה' אינו סולח לחוטא שאינו חוזר בתשובה, כי לו היה עושה כן היה עולמנו מקום רע מכפי שהוא, ולא טוב יותר: יותר אנשים היו חוטאים אם הדבר היה נסלח להם בכל מקרה.

הקללות דרמטיות כל כך לא מפני שה' רוצה להעניש, אלא מן הטעם ההפוך בדיוק. חז"ל אמרו שה' בוכה כאשר הוא מאפשר לאסון להכות בעמו: "אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין אומות העולם".² הקללות נועדו להיות אזהרה. להרתיע, להפחיד, להרחיק מן החטא. הן דומות לאזהרת הורה לילדו לא לשחק בחשמל. לעיתים יפחיד ההורה את הילד במתכוון, אך יעשה זאת מתוך אהבה, לא מתוך קשי לב.

הדוגמה הקלאסית לכך היא ספר יונה. אלוהים אומר ליונה הנביא ללכת לנינוה העיר הגדולה ולומר לתושביה החוטאים "עוד אֲרַבְעִים יוֹם וְיָנִיחָה נְהַפְכָת". יונה מנסה תחילה להתחמק, אבל

לכסוף עושה זאת. אנשי נינוה מתייחסים אליו בכובד ראש. הם חוזרים בתשובה. ואלוהים חוזר בו מן האיום להפוך את העיר. יונה מתלונן לה' על שגרם לו להיראות מגוחך: הוא ניבא, והנבואה לא התגשמה. יונה לא הביין את ההבדל בין נבואה לתחזית. אם תחזית מתגשמת, היא הצליחה. אם נבואה התגשמה, היא נכשלה. הנביא אומר לעם מה יקרה אם הוא לא ישתנה. נבואה אינה תחזית אלא אזהרה. היא מתארת עתיד מבעית כדי לשכנע את השומעים לסכל אותו. וזה עניינה של התוכחה.

בספרם החדש, 'כוחו של הרע', טוענים ג'ון טיירני ורוי באומייסטר, על סמך שלל ראיות מחקריות, כי הרע משפיע עלינו הרבה יותר מהטוב.³ אנו מתעניינים בחדשות רעות יותר מאשר בחדשות טובות. בריאות לקויה משפיעה עלינו יותר מבריאות טובה. ביקורת שלילית משפיעה עלינו יותר משבח. בקלות אנו עלולים לעשות לעצמנו שם רע, ורק בקושי רב ניפטר ממנו - והיפוכו של דבר בשם טוב.

בני האדם מתוכנתים להבחין באיומים בהקדם ולהגיב להם במהירות. קל להבין מדוע: הרי מה מסוכן יותר, שלא להבחין באריה מתקרב, או שלא להבחין בפרי בשל על עץ? כך אפילו כאשר לתכונות של בני אדם. טוב ונאה להכיר באדיבותו של חבר, אך חיוני יותר לדעת להבחין באיבתו של אויב. בוגד אחד יכול להסגיר אומה שלמה לאבדון.

מכאן שהמקל הוא כלי-הנעה חזק מהגזר. הפחד מפני הקללה עשוי להשפיע על התנהגותנו יותר מרצוננו בברכה. האיום בעונש יעיל יותר מהבטחת גמול. טיירני ובאומייסטר מספקים לכך עדויות

ממגוון רחב של תחומים, מעולם החינוך עד שיעורי הפשיעה. כאשר יש איום ברור בעונש על התנהגות רעה, אנשים מתנהגים היטב יותר.

היהדות היא דת של אהבה וסליחה. אבל היא גם דת של צדק. העונשים מפורטים בתורה לא מפני שאלוהים אוהב להעניש, אלא משום שהוא רוצה שנעשה את הטוב. דמיינו מדינה שיש בה חוקים אך אין בה עונשים. האם אנשים ישמרו על החוק? לא. כולם יעדיפו להיות טרמפיסטים: ליהנות מהמאמצים של היתר בלי לתרום בעצמם. בלי ענישה אין חוק אפקטיבי, ובלי חוק אין חברה. ככל שמצליחים להציג את הרע באורח מבהיל יותר, כך גדלה הסבירות שאנשים יבחרו בטוב. לכן הקללות בפרשיות התוכחה כה מבהילות ודרמטיות. הפחד מפני הרע הוא כלי ההנעה המוצלח ביותר לעשיית טוב.

אני מאמין שהאזהרה מפני הרע עוזרת לנו לבחור בטוב. במקרים רבים מדי אנו בוחרים בחירה שגויה כי איננו חושבים על התוצאות. כך התאפשרה ההתחממות הגלובלית. כך אירעו הקריסות הפיננסיות. כך איבדו חברות את הסולידריות בתוכן. לעיתים תכופות מדי חושבים אנשים על היום במקום לחשוב על מחרתיים. התורה, המציירת בצבעים חיים את אשר עלול לקרות לעם אם יאבד את עוגניו המוסריים והרוחניים, מדברת אלינו בכל דור ודור ואומרת: הישמרו. שימו לב. אל תפעלו על טייס אוטומטי. כאשר חברה מתחילה לקרוס ממש, כבר מאוחר מכדי לבלום זאת. הקדימו תרופה. הימנעו מן הרע. בחרו בטוב. חשבו לטווח ארוך, ובחרו בדרך המובילה אל הברכה.

- 1 ד"ר קינג השתמש במימרה זו פעמים רבות, בין היתר בעת המצעד מסלמה ב-1965, במענהו לשאלה כמה זמן יעבור עד שישורר צדק חברתי. כיום מרבים לצטטה כאחת מאמרות הדגל שלו, אך למען האמת הוא רק ציטט את הכומר היוניטרי מתנגד העבדות בן המאה ה-19 תאודור פרקר ממסצ'וסטס.
- 2 ברכות ג ע"א.

3 John Tierney and Roy Baumeister, *The Power of Bad*, Allen Lane, 2019